राज्यातील भटक्या मांजरांचे लसीकरण व निर्बीजीकरण करण्याकरिता सर्व नागरी स्थानिक स्वराज्य संस्थांनी मार्गदर्शक सूचनांची अंमलबजावणी करण्याबाबत...

महाराष्ट्र शासन
नगर विकास विभाग
शासन परिपत्रक क्रमांक : संकिर्ण - २०१८/प्र.क्र. ७७६/नवि-२०
मंत्रालय, मुंबई - ४०० ०३२
दिनांक : २३ मार्च, २०२३.

<u>वाचा</u> : १) शासन निर्णय क्रमांक : याचिका-२०१८/प्र.क्र. ७७५/नवि-२०, दिनांक ११.०८.२०१६
२) शासन निर्णय क्रमांक : याचिका-२०१८/प्र.क्र. ७७५/नवि-२०, दिनांक ११.११.२०१६

<u>प्रस्तावना</u> :

राज्यातील भटक्या मांजरांच्या वाढत्या संख्येवर नियंत्रण आणणे, भटक्या मांजरींचा उपद्रव कमी करणे याबाबत मा.महाराष्ट्र राज्य मानवी हक्क आयोगाने KKT/Suo Moto Case No.८९४/१३/१६/ २०२२ दाखल केलेली आहे. मा.आयोगाकडे दिनांक ०२.०२.२०२३ रोजी झालेल्या सुनावणीत भटक्या मांजरांच्या वाढत्या संख्येवर नियंत्रण आणण्याकरिता भटक्या कुत्र्यांच्या संदर्भात जसा नसबंदी कार्यक्रम राबविण्यात येतो त्याच धर्तीवर भटक्या मांजरांसाठी नसबंदी व शस्त्रक्रिया कार्यक्रम राबविण्याकरिता आयुक्त तथा संचालक, नगरपरिषद प्रशासन संचालनालय यांनी सर्व महानगरपालिका/ नगरपरिषदा/नगरपंचायती यांना सुचना देण्याबाबत मा.आयोगाने निर्देश दिले आहेत. त्यानुसार भटक्या मांजरांचा उपद्रव कमी करण्यासाठी त्यांचे निर्बीजीकरण, लसीकरण करणे इत्यादींबाबत सर्व नागरी स्थानिक स्वराज्य संस्थांना निर्देश देण्याची बाब शासनाच्या विचाराधीन होती.

शासन परिपत्रक :

राज्यात कुत्र्यांची वाढती संख्या मर्यादित ठेवण्यासाठी, रेबीज निर्मुलनासाठी आणि मनुष्य कुत्रा संघर्ष टाळण्यासाठी शासन निर्णय, नगर विकास विभाग, दिनांक ११.०८.२०१६ नुसार राज्यस्तरीय देखरेख समिती स्थापन करण्यात आली आहे. शासन निर्णय, नगर विकास विभाग, दिनांक ११.११.२०१६ अन्वये नागरी स्थानिक स्वराज्य संस्थांनी Animal Birth Control Monitoring Committee स्थापन करणेबाबतचे आदेश देण्यात आले आहेत. त्याचधर्तीवर संदर्भ क्र.१ अन्वये स्थापित राज्यस्तरीय देखरेख समिती तसेच संदर्भ क्र.२ अन्वये स्थापित Animal Birth Control Monitoring Committee यांचेकडे भटक्या मांजरांचा उपद्रव कमी करण्यासाठी त्यांचे निर्बीजीकरण, लसीकरण करणे इत्यादींबाबतचे कामकाज सोपविण्यात येत आहे.

या संदर्भात भारतीय जीव जंतु कल्याण मंडळ (Animal Welfare Board of India) (AWBI) यांचे परिपत्रक क्र.३-३/२०२१-२०२२/PCA, दिनांक ०३.०६.२०२१ अन्वये देण्यात आलेल्या खालील मार्गदर्शक सूचनांची अंमलबजावणी राज्यातील सर्व महानगरपालिका, नगरपरिषद/नगरपंचायत यांनी करणे आवश्यक आहे :-

अ) <u>**प्राणी जन्मदर नियंत्रण संस्था** (Animal Birth Control) (ABC) आणि त्यांची आवश्यकता</u>

१. स्थानिक स्वराज्य संस्था यांनी स्वतःहून किंवा AWBI द्वारे मान्यताप्राप्त प्राणी कल्याण संस्थेद्वारे ABC कार्यक्रमासाठी भटक्या मांजरींचे जन्म नियंत्रण आणि लसीकरण योजना राबवाव्यात.

२. भटक्या मांजरींच्या नसबंदी आणि लसीकरणामध्ये समावेश असणाऱ्या स्थानिक स्वराज्य संस्था किंवा प्राणी कल्याण संघटना जन्म नियंत्रण आणि लसीकरण करण्यासाठी तांत्रिकदृष्ट्या सक्षम असाव्यात. तसेच त्यांच्याकडे एबीसी (डॉग) नियम, २००१ नुसार आवश्यक असलेले प्रशिक्षित विशेष पशुवैद्यकीय शल्यचिकित्सक, सक्षम पॅरा पशुवैद्यकीय मनुष्यबळ आणि पायाभूत सुविधा देखील उपलब्ध असाव्यात.

३. मांजरांच्या नसबंदी आणि लसीकरणासाठी पात्र एजन्सी AWOS (प्राणी कल्याण संस्था) / SPCAs (प्राण्यांसाठी क्रूरता प्रतिबंधक संस्था) महानगरपालिका/नगरपालिका/नगरपंचायती यांच्या सहकार्याने कार्यरत असतील आणि भारतीय संस्था नोंदणी कायदा, १८६० अंतर्गत नोंदणीकृत (xx) १८६०, आणि महानगरपालिका/नगरपालिका/नगरपालिका समित्या आणि इतर स्थानिक स्वराज्य संस्था. AWO ला खासकरून प्राणी कल्याण कार्यक्रम आयोजित करण्यासाठी भारतीय प्राणी कल्याण मंडळाची मान्यता प्राप्त होईल. यादृष्टीने **AWOS/SPCAs ने** खालील अटी व शर्ती पुर्ण करण्याची आवश्यकता आहे.

अ) संस्थेला प्राणी जन्म नियंत्रण कार्यक्रम आयोजित करण्याचा किमान तीन वर्षे अनुभव असावा. (विशेष मांजरींच्या संदर्भात)

ब) AWBI द्वारे ABC कार्यक्रम पार पाडण्यासाठी संस्थेला मान्यता देण्यात आलेली असावी.

क) संस्थेची योग्य प्रशासकीय रचना असावी आणि एक रीतसर स्थापन केलेली व्यवस्थापकीय/ कार्यकारी समिती असावी.

ड) संस्थेने विहित केल्यानुसार वेळोवेळी खात्यांचे लेखापरीक्षण आणि परताव्यासह वार्षिक अहवाल सादर करण्याचे हमीपत्र सादर करावे.

ई) संस्थेकडे मांजर नसबंदी कार्यक्रम पार पाडण्यासाठी पुरेशी जागा, ऑपरेशन थिएटर, मांजरींसाठी निवास/शस्त्रक्रियेनंतरची काळजी, दवाखाना, स्वयंपाकघर, गोदाम, मांजरांची वाहतूक करण्यासाठी वाहन आणि पात्र पशुवैद्यकीय डॉक्टर (s) जे नोंदणीकृत पशुवैद्यकीय आहेत तसेच मांजरींची नसबंदी आणि लसीकरण करण्यासाठी भारतीय पशुवैद्यकीय प्रॅक्टिशनर्स आणि पॅरा-वेटची आवश्यक संख्या असावी.

फ) भटक्या मांजरांना पकडणे आणि निर्जंतुकीकरण करुन परत मांजरांना जेथून पकडले होते त्या संबंधित परिसरात सोडण्यासाठी संस्थेकडे वाहनाची व्यवस्था असावी. एनजीओ/ संस्थेने प्रशिक्षित मांजर पकडणाऱ्यांना या कार्यक्रमात सहभागी करून घ्यावे. तसेच प्रत्येक वाहनाला एक चालक आणि दोन प्रशिक्षित पकडणारे असावेत.

ब) <u>**कार्यपद्धती :-**</u>

१. मांजरींना सापळा लावणे उदा. बॉक्स ट्रॅप, ड्रॉप ट्रॅप, मांजरीचे पिल्लू इ. किंवा इतर कोणतीही मानवी सापळा पद्धतीचा वापर करणे.

२. मांजर नसबंदी धोरण ट्रॅप-न्युटर आणि रिटर्न (TNR) च्या तत्वावर स्विकारले पाहिजे. जेव्हा मांजर अजूनही ऍनेस्थेसियाच्या प्रभावाखाली आहे, तेव्हा सर्व निर्जंतुकीकरण केलेल्या मांजरींना नसबंदीच्या वेळी ओळखीच्या कॉलरसह ठळकपणे ओळखले जाणे आवश्यक आहे

३. कोणत्याही मांजरीचे वय सहा महिने पूर्ण होण्याआधी किंवा परिपक्वता पूर्ण होण्याआधी त्याला स्पे किंवा न्यूटरिंग करू नये.

४. कोणत्याही मादी गरोदर मांजरीचा (गर्भधारणेच्या अवस्थेकडे दुर्लक्ष करून) गर्भपात करू नये आणि त्यांची पिल्ले जन्माला येईपर्यंत स्पेइंग करू नये.

५. स्पेय किंवा न्यूटर्ड मांजरींना सोडण्यापूर्वी लसीकरण केले जावे आणि मांजरीच्या कॉलरने किंवा कानात टॅटू करून त्यांना निर्जंतुकीकरण किंवा लसीकरण केलेल्या मांजरी म्हणून ओळखले जावे. मांजरांना ओळखण्यासाठी टोकन किंवा नायलॉन कॉलर असलेल्या अशा मांजरींच्या तपशीलवार नोंदी ठेवल्या जातील. मांजरींच्या ब्रॅंडिंगला परवानगी दिली जाणार नाही.

६. भटक्या मांजरीला पकडण्यासाठी आणि सोडण्याच्या संदर्भात विशिष्ट रजिस्टर ठेवणे आवश्यक आहे.

क) <u>प्रतिपूर्ती :-</u>

विशिष्ट घटकांमध्ये समाविष्ट असलेली संस्था खालील दरानुसार केलेल्या नसबंदी/ लसीकरणाच्या संख्येच्या आधारे पाक्षिक आधारावर स्थानिक प्राधिकरणांद्वारे भटक्या मांजरींच्या नसबंदी आणि लसीकरणासाठी खालीलप्रकारे प्रतिपूर्ती देय होईल.

i) मांजर पकडणे आणि एबीसी सेंटरमध्ये प्रवेश आणि जेथून पकडले गेले त्या ठिकाणी स्थलांतरण - रु.४००/- प्रति भटकी मांजर.

ii) प्री-ऑपरेटिव्ह केअर, फीडिंग, सर्जरी, पोस्ट ऑपरेटिव्ह केअर यासह औषधे - रु.१६००/- प्रति भटकी मांजर.

वरील खर्च किमान खर्चाचे सूचक आहेत. क्षेत्रानुसार किंवा स्थानिक प्राधिकरणे/निरीक्षण समित्यांनी ठरविल्याप्रमाणे किंमत बदलू शकते.

ड) <u>तपासणी :-</u>

भारतीय जीव जंतु कल्याण बोर्ड (Animal Welfare Board of India) वेळोवेळी तपासणीचे स्वरूप, प्रकार आणि कालावधी निर्दिष्ट करेल. तसेच बोर्ड कोणत्याही व्यक्ती किंवा एजन्सीला तिच्या वतीने तपासणी करण्यासाठी अधिकृत करू शकते.

इ) <u>देखरेख समिती :-</u>

एबीसी/एआर (अँटी रेबीज) कार्यक्रमाच्या उद्देशाने स्थापन केलेली देखरेख समिती वेळोवेळी भटक्या मांजरींच्या नसबंदी आणि लसीकरणाच्या संदर्भात स्थानिक संस्था किंवा एबीसी एजन्सीच्या कामाचे मूल्यांकन करेल.

ई) एजन्सी रद्द करणे :-

संनियंत्रण समिती या मार्गदर्शक तत्त्वांचे उल्लंघन करून काम करणाऱ्या कोणत्याही (ABC) एजन्सीला दिलेली नसबंदी आणि लसीकरणाची निविदा निलंबित/रद्द करण्याची शिफारस करू शकते, किंवा प्राणी क्रूरता प्रतिबंधक कायदा, १९६० किंवा त्याखालील नियमांचे उल्लंघन करत असल्यास, इतर कारणांसाठी ABC सेंटरला कारणे दाखवा नोटीस बजावण्यात आली आहे. शिफारशी आणि संबंधित अधिकाऱ्यांकडून प्राप्त झालेल्या तपासणी अहवालाच्या आधारे, AWBI लेखी कारण देऊन त्यांची मान्यता रद्द करू शकते.

२. भारतीय जीव जंतु कल्याण बोर्ड (AWBI) यांचे परिपत्रक क्र.३-३/२०२१-२०२२/PCA, दि.०३.०६.२०२१ अन्वये देण्यात आलेल्या मार्गदर्शक सूचनांचे सर्व नागरी स्थानिक स्वराज्य संस्थांनी काटेकोरपणे पालन करावे. भटक्या मांजरांच्या वाढत्या संख्येवर नियंत्रण आणण्याच्या दृष्टीने सदर परिपत्रकात नमूद केल्यानुसार प्रत्येक नागरी स्थानिक स्वराज्य संस्थांनी संदर्भ क्र.२ अन्वये स्थापित केलेल्या Animal Birth Control Monitoring Committee कडे सोपविण्यात आलेल्या कामकाजानुसार केलेल्या कार्यवाहीचा अनुपालन अहवाल आयुक्त तथा संचालक, नगरपरिषद प्रशासन संचालनालय यांना वेळोवेळी सादर करावा.

३. सदर शासन परिपत्रक महाराष्ट्र शासनाच्या www.maharashtra.gov.in या संकेतस्थळावर उपलब्ध करण्यात आले असून त्याचा संगणक संकेतांक २०२३०३२३११३४५०२४२५ असा आहे. हे परिपत्रक डिजीटल स्वाक्षरीने साक्षांकित करुन काढण्यात येत आहे.

महाराष्ट्राचे राज्यपाल यांच्या आदेशानुसार व नावाने,

Digitally signed by SUSHILA DHONDIRAM PAWAR
Date: 2023.03.24 13:23:36 +05'30'

(सुशिला पवार)
उप सचिव, महाराष्ट्र शासन

प्रत :

१) मा.मुख्यमंत्री महोदय यांचे अपर मुख्य सचिव
२) सर्व मा.मंत्री यांचे खाजगी सचिव
३) मा.विरोधी पक्षनेते, दोन्ही सभागृह, महाराष्ट्र विधानमंडळ, मुंबई
४) सर्व सन्माननीय विधानसभा / विधानपरिषद व संसद सदस्य
५) मा.राज्यपाल महोदय यांचे सचिव
६) सचिव, ॲनिमल वेल्फेअर बोर्ड ऑफ इंडिया, दिल्ली
७) राज्य मानवी हक्क आयोग, महाराष्ट्र राज्य
८) प्रधान सचिव (नवि-२), नगर विकास विभाग, मंत्रालय, मुंबई
९) प्रधान सचिव (पशुसंवर्धन),कृषी,पशुसंवर्धन,दुग्धव्यवसाय विकास व मत्स्यव्यवसाय विभाग, मंत्रालय, मुंबई
१०) प्रधान सचिव (ग्राम विकास), ग्राम विकास जलसंधारण विभाग, बांधकाम भवन, फोर्ट, मुंबई

११) आयुक्त, महानगरपालिका (सर्व)
१२) आयुक्त तथा संचालक, नगरपरिषद प्रशासन संचालनालय, बेलापूर भवन, नवी मुंबई
१३) मुख्याधिकारी, नगरपरिषद/नगरपंचायत (सर्व)
१४) उप संचालक, पशुसंवर्धन विभाग
१५) मा.मुख्य सचिव यांचे वरिष्ठ स्वीय सहायक
१६) मा.लोक आयुक्त व उप लोक आयुक्त यांचे कार्यालय
१७) मा.मुख्य सचिव यांचे उप सचिव
१८) निवडनस्ती.